

politycznej czy też społecznej: związek jurysprudence z przemianami społecznymi na wsi szwedzkiej w XVII w. (M. Revera, s. 11 - 46), prawno-ustrojowe aspekty reformacji szwedzkiej (I. Montgomery, s. 47 - 66 i M. Parvio, s. 247 - 263) czy też pochodzący z kręgu kultury artykuł A. Elleniusa poświęcony wyobrażeniu pojęcia jurysprudence w ikonografii szwedzkiej okresu mocarstwowości (s. 175 - 216).

Próbując dokonać krótkiego podsumowania, wypada podkreślić, że omawiana pozycja *Den svenska juridikens uppblomstring i 1600-talets politiska, kulturella och religiösa stormaktssamhälle* w wybrany i przystępny, ale reprezentatywny i fachowy sposób stara się ująć kwestie znane z reguły jedynie wąskiemu gronu specjalistów. Zebranie przedstawionych artykułów w jednym, konkretnym zbiorze daje szansę dotarcia z zawartymi w nich problemami do szerszego kręgu badaczy na świecie. Jest to więc dzieło pod każdym względem ważne, którego podstawowa wartość sprowadza się do próby stworzenia roboczej syntezy wybranego zagadnienia, które podporządkowane zostało interesująco sformułowanej idei.

DARIUSZ MAKIŁŁA (Toruń)

Hans Hattenhauer, G. Landwehr (Hrsg.), *Das nachfriederizianische Preußen 1786 - 1806. Rechtshistorisches Kolloquium 11. - 13. Juni 1987. Christian-Alberts-Universität zu Kiel*. C. F. Müller Juristischer Verlag, Heidelberg 1988, ss. 413.

Podjęcie w ostatnich latach szerszych badań nad dziejami Prus postfryderycjańskich znajduje uzasadnienie w tym, że w odróżnieniu od epoki Fryderyka II czasy od jego śmierci aż do klęski Prus w wojnie z napoleońską Francją traktowane jako dwudziestolecie ogólnego regresu i reakcji leżały na uboczu zainteresowań historiografii. Również historycy prawa nie zajmowali się dotąd bliżej okresem między wydaniem Landrehtu pruskiego z 1794 r. a reformami Steina-Hardenberga, także i z powodu braku dostępu do archiwaliów z tego zakresu. Dopiero udostępnienie w 1984 r. przez stronę wschodnioniemiecką zasobów Centralnego Archiwum Państwowego w Merseburgu stało się impulsem do podjęcia bardziej systematycznych badań źródłowych nad dziejami ustroju i prawa Prus tego okresu. Pierwsze efekty tych prac zostały przedstawione w czasie zorganizowanego na uniwersytecie kilońskim w czerwcu 1987 r. kolokwium naukowego nt. dziejów Prus „postfryderycjańskich”, z którego materiały zostały obecnie wydane przez H. Hattenhauera i G. Landwehra.

Zamieszczone w zbiorze materiały zostały podzielone na cztery grupy tematyczne. W grupie pierwszej, niejako „z obrzeża” historii samych Prus, znalazły się dwa opracowania. D. Jenkins w studium *The State of English Law in the Eigtheenth Century* zawarł wielce interesujące dla historyków prawa kontynentalnego dane o kształtowaniu się w drugiej połowie XVIII w. podstaw — zarówno od strony nauki prawa (Blackstone), jak i praktyki orzecznictwa (lord Mansfield) — przyszłej, realizowanej już w następnym stuleciu, reformy prawa angielskiego. Natomiast W. Brauner z Wiednia zajął się przejawami nierówności stanowej w postanowieniach kodeksu cywilnego austriackiego (ABGB) z 1811 r., mimo iż formalnie deklarował on zasady „powszechności” praw cywilnych. W drugiej grupie tematycznej, zatytułowanej *Ustawodawstwo*, Hans Hattenhauer, wybitny znawca Landrehtu i autor jego najnowszej edycji, w rozprawie *Preußens Richter und das Gesetz (1786 - 1814)* analizuje na podstawie postanowień reformy sądowej

z 1780 r., kolejne wersje Landrechtu, wreszcie nauki młodego Savigny'ego o metodach wykładni intencje, przyświecające z jednej strony monarchom, a z drugiej — oświeconym kodyfikatorom przy wprowadzaniu zasady związania sędziego ustawą i ścisłych rygorów w zakresie sposobów interpretacji. Z kolei G. Landwehr poddał drobiazgowej analizie przypisy pierwszego Dodatku do Landrechtu z roku 1803, by na tej podstawie dać rekonstrukcję zarówno wszystkich uregulowań prawnych w pierwszych latach obowiązywania ALR, jak i kierunków orzecznictwa sądowego, które znalazły swe odbicie we wspomnianej nowelizacji. Dwie kolejne rozprawy dotyczą ustawodawstwa karnego Prus postfryderycjańskich; W. Schmid zajął się okolicznościami powstania rozporządzenia z 1799 r. o kradzieżach (i ordynacji z tego samego roku regulującej postępowanie w tych sprawach) i ich treścią, głównie od strony katalogu kar, wykazującego istotne modyfikacje w stosunku do systemu kar w Landrechcie. J. Regge — dzięki dostępowi do materiałów archiwalnych z Merseburga — zajął się pomijanym na ogół w literaturze prawnokarnej planem Fryderyka Wilhelma III generalnej reformy prawa karnego, czego wyrazem był projekt „powszechnego prawa kryminalnego dla państw pruskich”, a który tylko w swej części pierwszej — proceduralnej — stał się prawem obowiązującym. W załączeniu autor zamieścił tekst projektu kodeksu karnego materialnego z 1804/1805, który dotąd nie był publikowany. Trzecią grupę rozpraw pt. *Nauka prawa* rozpoczyna również rozprawa z historii prawa karnego, *Hauptdaten der preussischen Strafrechtsgeschichte 1786-1806* pióra W. Naucke; autor zajął się tymi etapami w rozwoju ustawodawstwa karnego po wejściu w życie Landrechtu, które świadczyły, że prawo karne tego okresu stało się sprawnym instrumentem bieżących potrzeb politycznych i celowości polityki kryminalnej postfryderycjańskich Prus. Hiszpański badacz Pablo Salvador Coderch w artykule *Die logische Auslegung* podjął niektóre kwestie wykładni Landrechtu, zwłaszcza w świetle poglądów J. G. Schlossera, C. G. Svareza i F. v. Savigny'ego nt. reguł interpretacji. J. Schröder w rozprawie nt. fakultetów prawnych w Prusach postfryderycjańskich zajął się szczegółowo stanem studiów prawniczych, profesurą, liczbą studentów, programem studiów itp. uniwersytetu w Halle i przyczynami upadku jego znaczenia w porównaniu z czołowym ówczesnie uniwersytetem w Getyndze. W części zatytułowanej *Polityka prawa*, W. Schubert przedstawił problemy reglamentacji państwowej i opieki społecznej w pruskim ustawodawstwie górniczym u schyłku XVIII w.; Rainer Polley zajął się wprowadzanymi w czasach postfryderycjańskich prawnymi ramami dla instytucji *Immediatsuppliken*, tj. możliwości zwracania się bezpośrednio do króla — z pominięciem władz sądowych i administracyjnych — z prośbą o sprawiedliwość; G. Roellecke przedstawił sylwetkę Juliusa v. Massowa, pruskiego „ministra wyznań” w czasach Fryderyka Wilhelma II, zwolennika postępowej polityki oświatowej zaangażowanego w dzieło reform szkolnictwa, a H.-J. Hecker podjął problematykę polityki Prus wobec Kościoła katolickiego w latach 1786-1806.

KATARZYNA SÓJKA-ZIELIŃSKA (Warszawa)

Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte, Dritter Band: *Das 19. Jahrhundert*. Vierter Teilband: *Die nordischen Länder*. Veröffentlichung des Max-Planck-Instituts für Europäische Rechtsgeschichte, hrg. v. H. Coing, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung München 1987, ss. XXII+681; Fünfter Teilband: *Südosteuropa*, München 1988, ss. XXII+566.